

Obrat v theoretických názorech hospodářsko-politických a budoucnost sociální politiky?

Dr. Jos. Gruber.

I.

Kol nového roku 1923 zvířila u nás poněkud nehybnou jinak hladinu veřejného mínění diskuse, lze-li očekávati ještě další odklon v politice, zvl. také sociální, napravo, vzbuzený vykročením požadavků některých stran za meze slučitelné s úspěšným rozvojem národního hospodářství a státu, či zda po zřejmé dnešní reakci, podporované akutní hospodářskou krizí, nastane opětný odraz k důraznější politice sociální.

Hospodářská krise, v níž jsme — dovozoval na př. prof. dr. Engliš v L. N. novoročních —, působí pro směr politiky napravo; oslabuje hospodářsky dělnictvo a vůbec drobné lidi a nepřipouští hospodářských opatření, která by zdražovala výrobu a oběh (vskutku také naše sociální politika od vstoupení koalice — druhé i první garnitury — do vlády nevykazuje pokroku). Protože prý však již v tomto roce čekáme obrat z dnešní hospodářské krise, můžeme čekati též již letos změnu v sociální politice zprava nalevo. Politika prý je proudem, který se odráží od břehu ke břehu, a poněvadž na příliš radikální porevoluční výkyv levý následoval jakožto reakce v lecčems také příliš výstřední výklon napravo, jest nezbytně nutným korektivem správného sociálního vývoje opětne zaveslování doleva.

Tato příliš mechanická kyvadlová theorie, uvítaná pochopitelně listy dělnickými, nedošla na jiných stranách souhlasu. Proroctví, že se již letos octneme na novém přelomu našich politických směrnic, prohlásila Drtinova »Naše Doba« v politickém úvodníku »Krise pokrokovosti« za velmi smělé, když dnes veškera cizina, pokud jsme pod jejím vlivem — tedy všecken evropský západ i jih — nás nepopíratelně posunuje vpravo a když také vnitropoliticky »důsledný režim pravice má daleko více naděje k uskutečnění nežli režim pokrokový«. Vždyť také u našich Němců vývoj od negace k faktickému uznání státu a tedy k pozitivní politice

daleko rychleji uzrává v řadách konservativních, ba reakčních, nežli mezi Němci pokrokovými, kulturně a sociálně levými. V Německu mnichovský národohospodář Lujo Brentano, před půl stoletím jeden z nejpřednějších hlasatelů sociálněpolitického pokroku a zakladatelů proslulého Spolku pro sociální politiku, o vánocích 1922 v N. fr. Pr. promluvil »o přibývání konservativních proudů« i v Německu a v Rakousku — Francie mu je beztoho dnes »nejreakcionářštější zemí v Evropě«. Brentano přímo prohlašuje, že by bylo bludem věřiti, jako by duševní pracovníci němečtí byli v jádře republikáni. Jen málo jich mělo sice radost z monarchického regimentu, jaký vládl před válkou v Německu a v Rakousku — ale když většina německých monarchů opustila své trůny bez odporu, řekli si němečtí učenci, že monarchisté bez monarchů, kteří za něco stojí, jsou praktickou nemožností, že monarchie proti vůli velké massy dělnictva i velké části měšťanstva a tudíž většiny německého obyvatelstva by znamenala občanskou válku a tedy úplnou zkázu německého národa — s druhé strany však poválečný vývoj přivedl v popředí »leckteré politiky, jejichž charakter lidem estheticky jemněji cítícím jde na nervy«, a se zavedením hlasovacího práva žen uveden do politického života prvek, který pracovává silně jen dle vnějšností.

Tyto proudy obecněpolitické jsou však nám zde jen vnějším rámcem pro porozumění jinému jevu v užším našem oboru národohospodářském. Známo, že v západních zemích — Francii, Anglii, Americe — nejsilněji se udržel individualistický směr politické ekonomie a že to byli především Němci, kteří v souladu se vším vnitřním založením i historickými tradicemi a výchovou národa od posledního půlstoletí hlásali nezbytnost odvratu od liberalismu k účinné politice hospodářské a sociální. Francouzi, Angličané následovali teprv za nimi, ne všichni, snad ani ne většina, přemnoží jen zdráhavě a s výhradami.

Nyní však hlásá se — snad jen částečný a jen přechodný — obrat i v politické ekonomii německé. Němečtí sociální politikové — škola historickoethická — konstatují již bez obalu, že ve smýšlení učených národohospodářů naproti sociálněpolitickým problémům nastávají pozoruhodné změny, dříve posmívání t. zv. katedroví socialisté obracejí se na novou víru sociálněpolitickou.

Bylo to zřejmo již na loňském výročním sjezdu Spolku pro sociální politiku — zajímavě, že právě na jubilejním a právě opět v témž Eisenachu, kde před 50 lety spolek byl založen. Ovšem byl

z tehdejších zakladatelů přítomen již pouze jediný, a právě jeden z prvních a nejdůslednějších kritiků marxismu, Julius Wolf; Schmol-ler zemřel za války a Brentano se nedostavil, snad aby nepatřil na sřícování se díla, jež před půlstoletím tak vydatně pomáhal budovati. Již z prvního referátu Herknerova zaznívala nutnost přizpůsobovati sociální praxi politickým, sociálním a hospodářským předpokladům a čeliti nebezpečím, která plynou z toho, že veliké svazy interesentů, podnikatelů i dělníků, obestírajíce své zájmové požadavky plástíkem sociálněpolitickým a své zálusky mocenské etikou sociální, mohly by se státi nebezpečnými samému státu, jehož úkolem jest pečovati o blaho obecné.

Druhý referát prof. Ph. Steina, který se ovšem výslovně uvedl jakožto netheoretik, o hospodářských podkladech sociální politiky byl (stejně jako diskuse po něm následovavší) prohlašován,*) snad poněkud jednostranně, namnoze již přímo za »odzvonění sociální politiky«, zároveň však za projev duševní nálady nehmotných pracovníků, kteří se naproti dělníkům ručním pokládají za zatlačeny v posici pouze obrannou. Velmi důrazně zde prof. Stein hájil thesi, že oproti sociální politice musí opět k jejímu právu pomůženo býti politikou hospodářskou; bez hospodářství není možná žádná politika sociální — to vědí sice vůdcové dělnictva, nemají prý však odvahu to i vůči němu vysloviti. Ovšem setkal se Stein částečně s odporem shromážděných, zejména Adolf Weber namítal, že nelze sociální politiky se zříci proto, že jí bylo zneužíváno, a Briefs ukazoval na ethickou stránku, kterou i dnes ještě shledává v hnutí dělnickém.

Stejná tonina zaznívala i z jiných referátů a debat tohoto shromáždění, jednoho z nejváženějších i mimo hranice Německa. Prof. Dr. Alfred Weber na př. referoval zevrubně o nouzi duševních pracovníků, i došlo při debatě k dalekosáhlým rozkladům o změnách úkolech politiky sociální: Dosud bylo cílem dosaditi síly státní autority pro zájmy hospodářsky slabších — dnes musí býti státní autorita sama zachráněna před přemocí hospodářských svazů, nejen zaměstnavatelských, i dělnických. Sociální politika není dnes již výhradně politikou dělnickou, nýbrž ona musí se spíše věnovati studiu vrstev nově v tíseň upadlých a právě tak rozhodně jako kdysi dělnictva ujmouti se jistých klesajících vrstev středostavovských, malých a sociálních důchodců a především velikého počtu pracovníků duševních.

*) Ad. Günther, Die Jubiläumstagung des Vereins für Sozialpolitik in Eisenach, Jahrb. für Nat.-Ökonomie u. Statistik, prosinec 1922, str. 516 a násl.

Dnes nejde tu již jen o vynikající jednotlivce, nýbrž o osud celé vrstvy vzdělanstva; celý problém je otázka veřejného ducha, řešení jeho závisí na tom, zdali stát a společnost mohou býti pohnuty k ocenění duševního a kulturního základu, na němž jsou zbudovány. Dnes netrpí nouzi, kdo je — ať jako zaměstnatel, ať jako dělník — výdělkově činný v zemědělství, průmyslu, obchodě; ti ukazují nám dnes denně zvyšováním cen, jak se dovedou odškodniti za drahotu, následkem úbytku produkce a zhoršení měny nastalou. Nouzi trpí dnes, praví také Brentano v cit. úvodníku, především duševní pracovník, kterému žádná »klouzavá stupnice« mzdová neumožňuje snést křivdy rostoucí drahoty, a malý důchodce — osoby, které nadto ještě často spadají v jedno, a výmluvně dovozuje, co znamená pro vědce a spisovatele, když proslulé akademie nemohou vydávati vědeckých spisů, když nelze vydáváním encyklopedií dáti vítaný výdělek tisícům pracovníků, protože nové vydání jediného svazku Meyerova konverzačního lexikonu by stálo 50 až 60 milionů, když svazek románů přijde na 500 až 600 marek, když zanikají časopisy a odbyt jiných pro drahotu klesá. Nic necharakterisuje náladu loňského sjezdu sociálně politických vědců německých tak jako skutečnost, že muž jako L. Wiese mohl se dotknouti i myšlenky generální stávky duševních pracovníků — stávky ač již proto k bezúčinnosti odsouzené, že chybí dosud naprosto odborová příprava a že vrstvy, které by zde předem přišly v úvahu, učitelé obecných škol, si přece stojí mnohem lépe než příbuzné skupiny duševních pracovníků.

S plnou otevřeností vyslovil se o snad jen přechodném a dočasnými německými poměry vzbuzeném odvratu značné části stoupenců dosavadní historickoethické neboli sociálněethické školy německé nynější předseda Spolku pro sociální politiku a nástupce Schmollerův na berlínské universitě, jinak velmi ohleduplný prof. H. Herkner, nedávno*), a sice přímo v časopise německých svazů zaměstnavatelských.

Proč veliká část německých zástupců státních věd hospodářských zaujala před lety dělnictvu zvlášť příznivé stanovisko, byla prý především tři hlediska: Dělníkům byla tehdy odpírána právní rovnost, volební řády v zemi a obci, zastoupení dělnictva v orgánech sociálního pojištění, spolčovací právo a j. bylo ovládáno tendencí oslabiti co nejvíce vliv třídy dělnické, přemocné svazy

*) Sozialpolitische Wandlungen in der wissenschaftlichen Nationalökonomie, Der Arbeitgeber, čís. 3. z 1. února 1923.

zaměstnavatelské se zásadně a s úspěchem zdráhaly uznávati odborové spolky jako povolaná zastupitelstva dělnictva, a bylo těmi, kdož stáli v neutrálním středu, pocíťováno jako »příkaz rytířskosti« obmeziti boj proti třídě, která se ze svého obtížného a nespravedlivého postavení snažila s úctyhodným heroismem a idealismem pozvednouti, na míru nejnezbytnější, totiž na vědeckou kritiku omylů v socialistické literatuře a agitaci se šířících. V celém hnutí dělnickém zdály se dále spoluúčinkovati nejen zájmy třídně a skupinově egoistické, nýbrž i ušlechtilé, lidsky a národně povznášející ideály, od nichž očekáváno vítané podnícení vší mravní, politické, sociální a hospodářské kultury. Konečně byla národohospodářská síla Německa tak zmohutnělá, že i značné pokroky sociálněpolitické zdály se nezahrnovati vážnějšího ohrožení života hospodářského. Ochrana zájmu obecného očekávána tedy spíše od zesílení posic dělnických než zaměstnavatelských.

V tom všem nastala od německé revoluce v listopadu 1918 změna fundamentální. Ve všech oborech života veřejného a hospodářského přiznává se dělnické třídě nejen rovnoprávnost, nýbrž dílem i více. Odborové organizace a podstatné body jejich programu byly plně uznány i od zaměstnavatelů. V zastupitelstvu národa i ve vládě nabyly dělnické strany tak silného vlivu, že sociální, hospodářské a daňové zákonodárství mohlo zahájit směr, proti kterému by učená politická ekonomie i v hospodářsky kvetoucím Německu předválečném byla učinila vážné rozklady. Po versailském míru a jeho následcích je však tvrdou, ale kategorickou povinností podrobiti veškeré sociálněpolitické názory a přání velmi důkladné revisi, vyšetřiti, který druh sociální politiky je pro zbídačelé Německo národohospodářsky vůbec ještě možný a snesitelný. Patrně jen taková sociální politika, která myslí ne výlučně na problémy distribuční, nýbrž především na zvýšení výkonů produktivních. Tu však směrodatní odboráři uznávají sice nutnost zvýšení výkonů, zastupují však zároveň požadavky, které toto zvýšení ve skutečnosti opět více či méně obmezují. Hlavně dva směry této politiky odborových spolků jsou zájmům německého znovuzrození hospodářského tak na újmu, »že tyto i u učenců, kteří po desetiletí základní myšlenky odborového hnutí s největším zápalem obhajovali, hrozí pozbyti všech sympatií.«

Je to především tvrdošíjný odpor, jaký kladou nutnému dnes prodloužení denní doby pracovní. Jsou případy, kde osmihodinová pracovní doba poskytuje i s hlediska podnícení produkce nejlepší

výsledky, ale tyto případy jsou bohužel výjimkou, nikoliv pravidlem, a velký díl hrozného úpadku německé výroby a měny spočívá na tomto, dnešním německým poměrům zcela nepřiměřeném zkrácení doby pracovní. Jak prý si autorovi stěžoval jistý vynikající sociální politik, stali se dělníci »bezideálními, ziskulačnými buržoy, kteří jako tito hledí jen na zvyšování cen a střeží se v kratší době a při vyšší mzdě intensivněji pracovati, mají-li v moci dosíci více prostě zvýšením požadavků.«

K tomu přistupuje osudný blud, že se v zájmu potírání nezaměstnanosti práce musí »natahovati«. Avšak stoupne-li všude výkonnost, získá dělník nejenom jakožto výrobce vyššími mzdami reálnými, nýbrž i jakožto konsument nízkými cenami zboží. Dnes je však *circulus vitiosus*: hledá se zlepšení ve zvýšení mzdy a ceny, ale čím vyšší jsou ceny, tím skrovnější je odbyt i výroba, tím vyšší jsou opět náklady výrobní, a z takto vzniklého zvýšení nákladů odvozuje se pak nové zvyšování cen.

Konečně odvrací sociálněvědecké kruhy od spolků odborových jejich zpěčování se přijmouti nezbytně nutné obmezení práva stávkového. »Všeliký zákonodárný pokus zabezpečiti závody obecně potřebné a vůbec v co největším rozsahu načítí smírné urovnávání sporů pracovních jeví se odborovým vůdcům jako nesnesitelné obmezení nejsvětějšího ze všech posvátných pracovních práv, totiž svobody stávkové. Necht se třebas v právním životě všech civilisovaných národů uznává zásada, že ten, kdo jinému bezprávně způsobí škodu — jakmile poškození vzniklo následkem stávky, je podle názorů mnohých odborářů jakýkoliv nárok na náhradu škody vyloučen. Avšak odmítá se i jakékoliv jiné trestněprávní stíhání obecněškodlivých výstřelků stávkového hnutí. Pokud odborové spolky neuznají, že jako každé jiné právo také svoboda stávek musí naléztí hranice v blahu celku, z něhož vychází veškeren řád právní, nesmějí naříkati na rostoucí ostrost kritiky, s jakou se dnes setkávají.« Dnešní blud však znamená, že »při konfliktech mezi skupinově egoistickými, krátkozrakými zájmy ručních dělníků a zájmem celku smí činiti nárok na přednost ostatně většinou špatně pochopený zájem třídní,« že »část, menšina má velmi nedemokraticky vládnouti nad celkem.«

Těchto »trpkých zklamání«, jež odborová sdružení působí svým dřívějším přátelům, jest však i jinak litovati. Ničí se tím naděje, že by značná část byrokratické sociální politiky mohla býti vystřídána samosprávou svazů zaměstnavatelských a dělnických.

Popudem odborových sdružení žene se »upravování« pracovních poměrů neproniknutelnou již spleť zákonů a nařízení i kolektivními smlouvami vždy dále, takže již téměř není místa pro svobodnou iniciativu a samozodpovědnost podnikatelů a že v těžké, dusící výzbroji sociálně a hospodářskopolitické nejsme již ani s to se hnouti a i jen nejnaléhavější potřebu národa a státu ukojiti. Historicky vzdělaný národohospodář myslí při tom již na doby zchátralého regimentu cechovního a přeporučnickování merkantilistického státu policejního. A jako tenkrát, tak ozývá se i dnes opět heslo tak dlouho kaceřované: laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même — všechny škody plné hospodářské svobody neváží daleko tolik jako ochromení iniciativy, pile a spořivosti, které nás ohrožují dnes.

Vzniká neomanchesterství, jehož některé pozoruhodné násady objevovaly se již před válkou, jež však dnes »po strašných zkušenostech, které jsme učinili se socialismem vojenských a sociálních byrokracií a se socialismem fiskálním a odborářským«, hlásají zcela nepokrytě »některé z nejlepších hlav mezi mladšími učenými národohospodáři«, odmítajíce úplně jak zásahy státních úřadů tak »úpravy« svazy odbornými. Odboráři nechť dnes ještě věří, že smějí opovrhovati rozumem a vědou — zapomínají, jak kdysi prospělo jejich hnutí, že bylo nesené příznivým veřejným míněním, vědou tvořeným. Půjdou-li však věci dále tak jako dosud, pocítí brzy odpory, které nutně vzrostou ze změněného stanoviska vědy — tím spíše, ježto nebudou moci její výstrahy sváděti na třídní obmezenost »buržoasních ekonomů«, když jejich politiku odsuzují právě tak ostře také sami mnozí vědecky vzdělaní socialisté, jako Schippel, Lindemann, Cohen, Kaliski, W. Heine a j.

Je jasno, že theoretické vývody Herknerovy jsou až příliš podbarveny německými dnešními poměry. T. zv. rakouská škola národohospodářská, která se k sociálněpolitickým problémům vždy chovala dosti chladně, nyní s jistou škodolibostí ukazuje, jak celá politická ekonomie německá — vlastně severoněmecká, historicko-ethická, která ovládala po desetiletí většinu stolic německých — až ku praktickému zřícení se marxismu v Rusku, Uhrách, Bavorsku a až ku převratu v Německu, dávši si marxismem imponovati a snad potichu jistou měrou jím se i přesvědčiti, zaujala k němu stanovisko nesprávné a nedůstojné — ignorování nebo potírání ve věcech podřízených — a byla užaslá tím, když od let 1890. nejprve mezi socialisty samými povstali kritikové a skeptikové,

Bernstein, Tugan-Baranowski a ostatní »revisionisté« přes Oppenheimera až k Hilferdingovi. Dnes převažují romantičtí socialisté, jejichž pospolitostní idea je k materialistickému nazírání dějin-nému v příkrém odporu.

Ovšem u theoretiků, kteří si přikládají zásluhu, že zachránili čest německé vědy, podlomivše svojí teorií o subjektivní hodnotě jeden ze základních pilířů marxismu, Marxovu teorii o hodnotě, nynější pocit zadosti učinění nepřekvapuje a i prakticky snad mnoho neznamená. Příznačnější nám je názorový obrat, jež loňské jubilejní zasedání svými referáty a debatami signalisovalo snad o většině vědeckých národohospodářů německých. Jistě je v něm mnoho popřevratového i reparačního. Přes to nelze se uzavíratí před faktem, že bortí se názory těmito nejpřednější bašta sociálně-politického pokroku v celé střední Evropě.

Znamená však mezinárodní ochlazení sociálně pokrokových snah — vzpomeňme přec také osudů a předsudků, s jakými se nyní právě u nejčelnějších států potkávají usnesení mezinárodní konference pracovní! — vůbec nebo alespoň pro nejbližší dobu také skutečnou abdikaci sociální politiky? Máme za to, že nikoliv. Ani u nás, přes všechny dosavadní sociálněpolitické pokroky. Avšak naše příští sociální politika nesmí přesahovati a ohrožovati hospodářskou schopnost a výkonnost národa; musí hledět pracovati k tomu, aby se práce stala opět náplní života a ne pouze prostředkem k opatrování peněz i aby se získaných peněz a zvýšené volnosti času užilo skutečně ke zušlechtění života a zvýšení kultury mravní i duševní; nesmí býti již jen velkovýrobou zákonů a nařízení, druhdy nedosti rozvážených, někdy neproveditelných a neprováděných nebo obcházených — musíme uzákoniti sociální pojišťování, ale jinak bylo již potřeba na čas jistého klidu legislativního a zbývá také ještě přespříliš práce na vypilování a zje-mnění norem a na budování institucí sociálněpolitických; sociální politika nemůže konečně býti ani výhradně dělnickou ani výhradně socialistickou, nýbrž musí obsáhnouti všechny dnes tísněné vrstvy obyvatelstva. Avšak bez ustavičného sociálního pokroku, naše republika při své společenské skladbě je trvale nemyslitelna.

Obrat v theoretických názorech hospodářsko-politických a budoucnost sociální politiky?

Dr. Jos. Gruber.

II.

Herknerova stať vzbudila v německé literatuře sociálněpolitické nevídaný rozruch.*) Byla chápána jako »událost největšího dosahu v oboru sociálněpolitickém« (Kulemann), jako »otevřené vypovězení války jednoho z nejznamenitějších vůdců katedrového socialismu sociální demokracii a odborovým spolkům sociálnědemokratickým«. Katedroví socialisté požívali kdysi u zástupců reakce ještě větší nenávisti a většího nepřátelství než sama sociální demokracie. Ale co sociální demokraté došli k politické moci a mají v německé republice dost síly a vlivu, aby své požadavky a svůj program přivedli k praktickému provedení, poměr mezi nimi a vědeckými sociálními politiky se uvolnil: katedroví socialisté viděli se po revoluci od sociálnědemokratických politiků a odborářů, kteří jim z nemalé části děkovali své theoretické i praktické úspěchy, opuštěni, sociální demokracie, stojíc zdánlivě u cíle svých přání, se domnívala, že již vědy nepotřebuje, duševní průkopníci sociální reformy, jako prof. Francke, zůstali v republice socialisty vedené bez vlivu,**) a mužové, kteří byli ke spolupůsobení povoláni, odstraňováni, jakmile nevyhovovali bezpodmínečně všem požadavkům dělnickým a odvážili se utvořit si úsudek vlastní.***) »Důsledek bylo zřejmé odvracení se vědeckých zástupců politické ekonomie od vládních experimentů sociálnědemokratických, které pak ve všech skoro

*) Hlasy časopisecké zaznamenala »Soziale Praxis« v řadě článků (»Sozial-ökonomische Wissenschaft und gewerkschaftliche Politik«, »Wissenschaft und Arbeiterbewegung«) od čís. 10 ex 1923 počínajíc; v témž časopise viz i jiné články k témuž předmětu, zejm. doc. Dr. Charlotte Leubuscher, Die Krise der Sozialpolitik, prof. Dr. W. Zimmermann, Die Haftung der Gewerkschaften für Streikschäden a j.

**) Geraisches Tageblatt (dle Soz. Praxis str. 210).

***) Kulemann o svých zkušenostech jako předseda smírčího výboru ve svém dopise Soz. Praxis str. 368.

oborech žalostně ztroskotaly,« *) ba u některých vyvrcholují tyto neúspěchy v úplné odmítání veškeré sociální politiky.***) Ostatně sami socialističtí spisovatelé (arci ne bez odporu jiných soudruhů) doznávají neúspěch revoluce v socialistickém smyslu****) a varují dělnictvo před »dvořany proletariátu«, kteří, jsouce tak nebezpeční a opovrženíhodni jako dvořané knížecí,†) chtěli by před ním skrývati, že socialismus na desíletí je možný jen jako »demokratisace autokratického kapitalismu«, a jiné pravdy stejně nepřijemné.

Když nyní Herkner po loňském jubilejním shromáždění Spolku pro sociální politiku zaútočil svým letošním článkem ještě ostřeji na odborové spolky a jejich politiku, na stávkové právo a osmi-hodinovou pracovní dobu, narazily jeho vývody zvláště u odborářů německých na nejprudší odpor: Je pravda, že by produkce měla býti zvýšena a ceny že jsou vysoké; ale problém nezní tak, že by dělníci potřebovali jen svojí větší výkonností zostřiti vzájemnou soutěž zaměstnavatelů, aby přivodili snížení cen. Zapomíná se na vliv, jaký na výrobu mají podnikatelé a jejich sdružení, syndikáty a kartely. Poklesem valuty mohou podnikatelé potíratí své zahraniční konkurenty v jejich vlastní zemi, zatím co německý trh je cizině uzavřen. Byl-li dříve podnikatel, aby zůstal schopen soutěže, nucen svá technická zařízení ustavičně zlepšovati, zprošťují ho nyní této nutnosti nízké mzdy dělnické — a v tom je i hlavní příčina, proč zkrácení pracovní doby vedlo namnoze ke zmenšení produkce. K tomu nemívají podnikatelé zhusta ani přílišného zájmu na zvýšení produkce, namísto namáhavějšího a riskantnějšího rozšiřování nebo technického zdokonalování výroby dohodnou se raději vespolek o obmezení produkce a zvýšení cen.††) Herkner jen nanejvýš jednostranně tepe egoismus dělnictva; což nebyli také zástupci podnikatelstva holým egoismem strženi k činům, které citelně poškodily blaho obecné? Jest připustiti, že v německém odborovém hnutí »zájmy třídně nebo skupinově egoistické hrály žalostnou úlohu«,

*) Geraisches Tageblatt na uv. m.

**) O těchto proudech v nové literatuře hospodářskosociální někdy příští.

****) Karel Kautsky, Die proletarische Revolution und ihr Programm, 2. vyd., Berlín 1922; E. Dietzgen, Kapitalismus und Sozialismus nach neumarxistischer Orientierung, Neue Zeit 1923 (sr. Herkner, Der Arbeitgeber 1923, str. 115).

†) Kautsky na uv. m. str. 156.

††) Korrespondenzblatt des Allgem. Deutschen Gewerkschaftsbundes (Soz. Praxis 220).

ale co by též bylo z Německa, kdyby se byly odborové spolky nedaly k dispozici hospodářské demobilisaci a nevrhly proti záplavě bolševické? Herkner má pravdu, že hospodářský stav země musí mít vliv na sociální politiku a že v chudé zemi musí zůstatí stranou leckterá sociálněpolitická opatření, která si bohaté země mohou dovoliti. Ale i kdyby sociální politika pro zchudnutí Německa musila býti úplně zastavena, může přece »učený národohospodář«^{*} míti pro dělnictvo lidské sympatie, ba naopak právě proto, že Německo je zchudlé a musí z hospodářství vymáčkati i to poslední, měla by věda sociálněpoliticky býti na stráží.^{*)}

Potřeba národní produkci německou zvýšiti uznává se nejen u vůdců, nýbrž v celém dělnictvu německém, tak jako v jiných částech národa, píše vědecký spolupracovník odborového svazu zřízeneckého Dr. Kutzscher, ale nejdůležitější pro dělnictvo otázkou jest, zdali a pokud tohoto cíle dojíti lze prodloužením doby pracovní v určitých oborech nebo vůbec. Odborové spolky opětovně zdůraznily, že by k prodloužení pracovní doby tarifními dohodami v jednotlivých případech přivolily, kdyby se předpokládati mohlo, že se tím bezpečně přivodí reálné zvýšení produkce — kdyby tedy šlo o zájem národu, ne o ziskový zájem jednotlivých podnikatelů — a kdyby národohospodářský zájem nebyl opět ilusorním učiněn zvýšením číslíce nezaměstnaných.^{**)}

Nyní stávk y! Při hospodářské nouzi a všeobecné nervose doby je vlastně div, že stávky v Německu nejsou dnes počtem i rozsahem daleko větší — ostatně v posledních letech viděla cizina obrovské stávky, národohospodářsky vysoce škodlivé, zcela jinou měrou než Německo. Ostatně přes všechnu právní rovnost přes stávky a jinakou taktiku zaměstnanců po revoluci je skutečná hospodářská moc stále ještě v rukou třídy kapitalistické a stávka

^{*)} Vůdce křesťanských odborových sdružení W. Herschel v dopise Soz. Pr., str. 234—236. Herschel již dříve (»Gedanken über Erfüllungswirtschaft«, Deutsche Arbeit, září 1921, str. 332; »Wirtschaftspolitik und Sozialpolitik in der heutigen Zeit«, Der Deutsche z 18. října 1922) dovozoval, »že nouze doby — to se dnes uznává naveskrz odboráři všech směrů — přinutí vzdáti se té či oné sociálněpolitické vymoženosti, že obsah sociální politiky bude částečně jiný, že však sociální politika o sobě dnes je potřebna dokonce měrou zvýšenou. Čím více hospodářství požaduje od dělníka, tím více musí sociální politik nad tím bděti, aby se nedělo vykořisťování... Čím aktivnější je hospodářská politika, tím aktivnější musí býti i politika sociální« (cit. dle Soz. Pr. str. 236).

^{**)} V dopisech Soz. Praxis, str. 237.

je dělníkům jediným poněkud účinným mocenským prostředkem v jejich rozhodujících jednáních s podnikateli.*)

Pokládá-li dále Herkner rostoucí byrokratisování a zkamenění německé státní sociální politiky a mohutnou zátopu sociálněpolitických zákonů a nařízení posledních let za národohospodářsky škodlivou, vyjadřuje tím i názor odborových spolků — také ty pokládají zjednodušení, kodifikaci, ba základní reformy za nutné, ovšem teprv po stabilizaci hospodářských a politických poměrů. Ostatně valná část nových zákonů a nařízení nebyla leč přizpůsobením se znehodnocení peněz a jinak změněným poměrům časovým.

Konečně kolektivní smlouvy a koalice vůbec: »Dělníci vědí, že jsou v starém středním stavu kruhy, oproti kterým oni sami se mají ještě poměrně snesitelně. Dosti podnětu pro ně, aby lpěli na své odborové organizaci, aby neklesli rovněž v propast podobného zbídačení.« Reální příjmy dělníků scvrkly se na $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{6}$ předválečných, nelze jim tedy zazlíti, brání-li se dalšímu poklesu, a ke mzdovým vyjednáváním hodí se kolektivní dohody lépe než smlouvy od závodu k závodu.**)

Kde však polemiky proti Herknerovi vybuchely v osobní útoky a překrucování jeho vývodů — u nás by Herkner musil býti připraven na podezřívání a výpady mnohem bezohlednější — dostalo se mu obrany i mezi neochvějnými přáteli sociální reformy i u samých zástupců dělnických,***) a ovšem našel souhlas daleko radikálnějších stoupenců t. zv. neoliberalismu.†)

*) Dr. Gerhard Kutzcher na uv. m. str. 237 a 238.

**) Kutzscher na uv. m.

***) »Betriebsrätezeitung« (cit. v Soz. Pr. str. 239) napsala, že kdyby odboroví vůdcové byli nezávislými učiteli a badateli, také by v mnoha případech zaujali k problémům jiné stanovisko. Herkner »jako učenec chce varovati, napomínati, a to jest netoliko jeho zvláštní právo, nýbrž i jeho svrchovaná povinnost«. Na str. 371 přináší Soz. Pr. list bývalého kovářského F. Pechoty ze Štýrska, který praví, že není důvodu, jenž by nezávislého učence mohl pohnouti, aby upustil od toho zkoumati též užitečný výsledek činnosti spolků odborových. Snad si útočníci nemyslí, že by byl »prof. Herkner měl jednati jako onen knížečí vychovatel, který když od svého chovance obdržel odpověď, že vápno je černé, řekl: »Hm — ano, černé, spíš šedivé, vlastně bílé«. Proti nesprávnému výkladu Herknerových vývodů v »Korrespondenzblattu« sama Soz. Pr. (str. 221) vyslovila politování, protože se jím křivdí autorovi, který kdysi za své sociálněpolitické přesvědčení vytrpěl více osočování, než snad většina odborářského dorostu úřednického měla dosud příležitost na vlastním těle pocítiti.

†) Sr. na př. prof. Dr. Andreas Voigt, »Die Beurteilung des Staates im Wandel der Zeiten« v Deutsche Arbeitgeber-Zeitung (citov. v Soz. Pr. str. 394 a násl.).

Herkner sám odpověděl již dvakrát. *) Velkým massám dělnictva, zejména početným rodinám, daří se opravdu špatně — arci jiným vrstvám, především »vzdělanému střednímu stavu valutním znehodnocením bez náhrady vyvlastněnému« ještě mnohem hůře. Ale právě proto je předem nezbytno značné zvýšení produkce a k tomuto opět prodloužení pracovní doby a obmezení pracovních bojů na nejnutnější míru — v zájmu dělníků samých; dělníci mají více pracovat v svém nejvlastnějším zájmu. Odborové spolky vysoko přeceňují možnost zvýšení produkce technickými zlepšeními, a potom — i tato zlepšení předpokládají, že budou zlepšované výrobní pomůcky nejprve v tuzemsku vyrobeny nebo za jiné produkty (na př. sklářské) z ciziny zakoupeny — nezbytnému zvýšení pracovních výkonů se tedy nevyhneme nikterak! **) Německé hospodářství je v celku (ne pouze mezinárodní bilance tržební nebo platební) pasivní; víc se spotřebuje, než se vyrobí. Úspory se nedělají, i kdo by mohl, je zdržován znehodnocováním měny. Zlepšení dnešního stavu není možno již ani snížením konsumpce (u mass; nových boháčů je pak příliš málo, aby obmezení jejich konsumpce něco vydalo pro celek) ani na útraty »profitů« kapitálových. Dividendy největších a nejlépe vedených společností akciových nečinily ani v době, kdy papírová marka byla počítána za desetinu mírové, průměrem (při počítání ve zlatě) leč $2\frac{1}{2}\%$, kdežto v míru vynášely $10\cdot3\%$, a t. zv. akumulací fond kapitálový je již příliš malý vzhledem k potřebám národního hospodářství německého. Je tedy nezbytno zvýšení výkonnosti, a to buď zhuštěním práce uvnitř nezměněné doby pracovní nebo při nezvýšené intenzitě práce prodloužením doby pracovní. Zhustiti práci vadí však překážky objektivní (povaha zařízení nebo procesů pracovních) i subjektivní (vyšší věk, podvýživa, válečné úrazy a pod.), ale kdo nemůže více vykonati v osmi hodinách, může bez škodlivé únavy to vykonati v 10 hodinách. Nelze zapomínati, že válkou klesla v Německu kvota nejvýkonnějších ročníků (od 20 do 40 let) se $36\cdot6$ na $28\cdot8\%$, kdežto procento méně výkonných (od 40 do 60 let) stouplo se $17\cdot8$ na $21\cdot7\%$. ***)

*) »Zur Kritik meiner Kritiker«, Der Arbeitgeber z 15. dubna 1923 a »Massenwohlstand und Gewerkschaftspolitik« v Deutsche Allgem. Zeitung z 6. dubna 1923 (toto dle cit. v Soz. Pr. čís. 18 str. 406).

**) Der Arbeitgeber str. 114.

***) Massenwohlstand u. Gewerkschaftspolitik (dle Soz. Pr. str. 406).

Pozoruhodně vyslovil se o celém rozruchu a zvláště o stávkách starý, ale vždy nedostižný Lujo Brentano.*) Třídní boj je nevyhnutelný, kdekoliv »vzestupující třída chce býti státem, aby k přestění svých zájmů mohla použití jeho prostředků«. Tak bylo vždy: ve starověku, když plebs bojovala proti patriciátu, v středověku, když města táhla do boje proti rytířům, v středověkých městech samých, když řemeslníci se vzepřeli proti rodům obchodnickým, v nové době, když měšťanstvo zatlačovalo z nadvlády feudální velkostatek. Bylo by marné počínání chtít dělnictvo po větší účasti v kultuře se snažící přesvědčiti, že by svého cíle dosáhlo bez třídního boje, ve vzájemné svobodné soutěži. Prostředkem boje jest koalice, a že lze dělnictvu pomocí koalice pracovní podmínky si zlepšiti, je dokázáno, ba mnozí myslí, že se to dělníkům podařilo až příliš dobře. Avšak třídní boj, ačkoliv — leže v povaze historického vývoje — je neodvratný, není bez nebezpečí: může býti provázen vražděním a ničením, jak dějiny ukazují, a i jinak mohou nároky vzestupující třídy vésti ke zkáze celého národa tam, kde jsou neslučitelný s blahem celku.

Dějiny podávají nám však prostředek čeliti nebezpečí, které s překročením přípustných hranic třídního boje je spojeno: záleží v tom, že se mezi příslušníky třídy, proti jejíž vládě se vzestupující vrstvy obracejí, najde dostatečný počet mužů, kteří převezmou jejich vedení, aby jejich požadavky udrželi v mezích, jichž bez ohrožení veřejného blaha nelze překročiti. Tak bylo v starém Římě, když César se ujal uspokojení nároků plebejů, v Anglii 13 stol., když Simon de Monfort povolal zástupce měst do parlamentu a tak předešel krvavým bojům, které na př. ve Flandrech zničily životy i blahobyť, tak ve francouzské revoluci aristokrati, kteří se chopili vedení měšťanů a sedláků (a kdyby nebyli bývali svrženi, byla by revoluce měla jiný průběh), tak i v Anglii 19. stol. prošlo sociální hnutí proto tak šťastně, že se mezi vedoucími muži země našlo dosti příslušníků vyšších tříd — továrníci, šlechtici, učenci a skvělí spisovatelé — kteří zastávali to, co bylo v požadavcích dělníků oprávněného, a požívající jejich důvěry mohli je odvrátiti od požadavků, které by byly ohrozily blaho celku. Továrník Fielden a aristokrat lord Ashley přivedli k vítězství zákonodárství tovární, J. M. Ludlow, Th. Hughes a ostatní křesťanští socialisté razili dráhu rozvoji družstevnictví a současně vedli první zápas za povolení koalicí dělnických; uznání odborových družstev

*) Die Grenzen des Klassenkampfes, N. fr. Presse 8. dubna 1923,

zákonodárstvím je v podstatě zásluhou Fred. Harrisona a k převládání kolektivní smlouvy pracovní na místo individuální dali počátek továrník Mundella a ředitel hrabství sir R. Kettle. V Německu jistě mají katedrovi socialisté podíl, jestliže se »z nenávisti naplněného dělnictva let 1870 a 1880 stala ona sociální demokracie, která se za války držela nad všechnu chválu«. Svou činností dosáhli však i možnosti dojít sluchu u dělnictva, když jde o to varovati před kroky, které by mohly se státi nebezpečnými blahu veškerosti. K tomu je zvláště teď dána příležitost. Kolektivní smlouva pracovní je od 11. listopadu 1918 uskutečněna v t. zv. pracovním společenství zaměstnavatelů a dělníků, ale toto stalo se nástrojem ke společnému vykořisťování spotřebitelů tuzemských a vede k poškození soutěživosti tuzemského průmyslu na trhu světovém, ke zničení blahobytu celého národa a tím i samého dělnictva. Nelze však obžalovávat jednostranně pouze dělníky a opouštět základnu, na které dělnictvo trvati musí, totiž právo koaliční, které jest uznáno spolu s jinými požadavky sociálními i v míru versailském. Jen když liberalismus neklesne pod tento dokument, nýbrž přistoupí k dělnictvu jako varovatel s ním věřým srdcem cítící, může způsobiti, že nepotlačitelný třídní boj stane se z překážky organisovaného pokroku prostředkem k jeho podpoře

Soustředění malého průmyslu a živností.

Studie a návrhy. — Ing. O. Klepal.

Staré přísloví, že »řemeslo má zlaté dno«, již dávno neplatí. Řemesla zhusta živoří a mluví a píše se, někdy s utajenou radostí, o »soumraku řemesel«, aspoň některých — vždyť se tím rozmnoží jen řady proletářů a přiblíží kýžený příchod socialisace či komunistace majetku, třeba oklikou přes družstevnictví.

Tomu ovšem odporují strany, jež jsou zastánci nynějšího společenského řádu, a tak není strany politické, jež by ve svém programu neměla péči o živnostnictvo a malý průmysl, ovšem každá po svém způsobu.

Živnostenské části programu politických stran nevyhovují však nikterak v první řadě zúčastněným, živnostníkům samotným, jak o tom svědčí výmluvně existence české obchodně-živnostenské strany středostavovské, podle jejíhož vzoru tvoří se v nejnovější době i strana německá v republice s týmž programem.

Svou početností domohla se strana tato i účastenství v zákonodárství. Bude as nesporno, že politická činnost může býti pouze jednou složkou činnosti ku zvelebení hmotného stavu živnostenstva